

Небојша Порчић*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

**ДВА ДОКУМЕНТА ВОЈВОДЕ САНДАЉА ХРАНИЋА О
ПРЕУЗИМАЊУ ГРАДА БИЈЕЛЕ**

пре 21. децембра 1419. године

Сажетак: У дубровачком препису сачињеном 21. децембра 1419. забележена су два недатирана документа великог војводе Сандаља Хранића. У првом, војвода даје реч да ће кнезу Алекси Паштровићу дати посед са 130 кућа у замену за неку поближе неодређену *службу* чије је извршење овај обећао. У другом, ауктор даје истом дестинатару своју *витешку реч* да ће му, у замену за предају неког неименованог *града* коју је Алекса обећао, омогућити да са породицом, имовином и зависним људима безбедно оде у било ком правцу. Штавише, ако Сандаљ одлучи да разори град, Алекса ће моћи да задржи своје баштинско село, а ако град не буде разорен, добиће друго село у надокнаду. Тек из пропратне белешке преписивача, у којој се потврђује да је споразум склопљен пред дубровачким властима као сведоцима, сазнаје се да је реч о утврђењу Бијела на тремеђи Жупе дубровачке, Конавала и Требињске области.

Кључне речи: Босна, XV век, Сандаљ Хранић, Алекса Паштровић, Бијела, *вера витешка*, баштина, фамилијар.

Прва књига серије *Lettere e commissioni di Levante* Државног архива у Дубровнику садржи превасходно преписе писама која су дубровачке власти слале дестинатарима у словенском залеђу. Као један од ретких изузетака, на страници 112r забележени су преписи два кратка документа које је велики војвода Сандаљ Хранић издао у корист кнеза Алексе Паштровића, а испод њих и нешто опширнија пропратна белешка познатог дубровачког словенског канцелара Руска Христифоровића. У белешци се као датум записивања наводи 21. децембар 1419. и напомиње да су преписани документи били под *печатом ауктора*. То је једини

* Ел. пошта: nebojsa.porcic@f.bg.ac.rs

расположиви податак о спољном изгледу оригиналних примерака који су свакако остали у поседу кнеза Алексе, где им се губи сваки траг.

У тренутку када су преписи начињени, односи између војводе Сандаља и кнеза Алексе имали су предисторију дужу од две деценије.¹ Током већег дела тог раздобља Алекса је био фамилијар² овог моћног обласног господара, који му је поверавао одговорне управне и дипломатске задатке. Међутим, у жестоком оружаном сукобу који је 1415. године избио између Сандаља и такође моћне великашке породице Павловића, Алекса је напустио Сандаљев табор. Управо у тој новој фази међусобних односа војвода и кнез поново су успоставили додир из којег ће се изродити документи о којима је реч.

Ранија издања

Текст оба документа и пратеће белешке досад су објавили Медо Пуцић (*Споменици српски* I, 146–147, бр. 261) и Љубомир Стојановић (*Повеље и писма* I–1, 303–305, бр. 318–320), док је Еусебије Ферменцин (*Acta Bosnae*, 108, бр. 589) донео оскудан регест на латинском. Са изузетком мањег оштећења од влаге у горњем десном углу листа, текст је лако читљив, тако да је у оба ранија издања верно пренесен.

Издање које следи приређено је на основу фотографије начињене у Државном архиву у Дубровнику, уз љубазно допуштење особља те установе.

¹ За подробнији осврт на личност Алексе Паштровића видети ниже под *Просопографски подаци* и *Топографски подаци*, са упутом на обимну ранију литературу. Шири историјски оквир дат је у С. Тирковић, *Историја Босне*, 240–250, и Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009, 209–229.

² О употреби појма фамилијар, као ознаке за властелина скромнијег ранга чија се подређеност неком моћнијем феудалцу исказивала кроз боравак у господаревом непосредном окружењу и обављање разних војних, дипломатских и управних послова у његово име, видети N. Isailović, *Fragmenti o familijarima Hrvatinica u Dalmaciji i Hrvatskoj krajem XIV i početkom XV veka*, Spomenica akademika Marka Šunjića, Sarajevo 2010, 310–311.

*Текст документа и пропратне белешке***

5 + Ми г(оспо)д(и)нь воквода Сандаљ даю знати по семь
нашемь листѣ всакомѣ комѣ се подоба |2| и прѣдѣ кога вѣь мои
листь приде, да дахъ рѣчь и вѣрѣ мою Алексьи на то како вѣнь |3|
менѣ извѣршивь и ѣчинивь вѣнѣ правѣ слѣжьбѣ цю ми к порѣчилъ
по момь |4| слѣзѣ Драгию, гдѣгудѣ вѣде ѣ момь иманью да мѣ
запишѣ за племенитѣ .р. |5| и .л. кѣкъ люди.

10 |6| + Ми г(оспо)д(и)нь воквода Сандаљ даю знати вѣсакомѣ
комѣ се п[о]доба и прѣдѣ кога вѣь |7| мои листъ приде, да дахъ рѣчь
и вѣрѣ мою витешкѣ и моихъ родителя |8| Алексьи Пащровику
на то како вѣнь менѣ свѣршивь цю ми к по Драгию |9| порѣчилъ,
давѣ градъ ѣ моѣ рѣке, да се испрати свободно съ вѣсомь своимь
вѣѣ|10|тѣлью и своимь благоум[ь] и своими вт(ь)роци ки
ѣсьхутѣ ш нимь поити. |11| Да за тои га не посегиѣ нѣднѣмь зломь,
ни моѣ слѣге ни тко мене слѣша, |12| ни по еднои хитрости. Тко не
15 ви посегалъ, на мою главѣ и на мога вѣ|13|сега племена. И вѣщъ мѣ на
тѣ дахъ рѣчь и вѣрѣ мою, извѣршивь вѣнь |14| менѣ како се више
пише цю ми к по Драгию нарѣчилъ и давѣ градъ |15| ѣ моѣ рѣке, ако
га бѣдѣ дръжати вѣни градъ хѣкю мѣ дати замѣнѣ |16| за нѣгово
село вѣщинно гдѣ кѣ вѣне свѣк вт[ь]роке испратити. Яко |17| ли га
20 разавѣю вѣни градъ да мѣ се не ѣзьме вѣнои нѣгово село вѣщино, |18|
да мѣ к свободно.

25 |19| + Ми кнезь дѣбровчки Андре Вльчевикъ и съ избранѣми
властели Малога |20| вѣкта, на име Жѣнь Жѣрговик(ь), Михаилъ
Менчетик(ь), Михаилъ Растикъ, |21| Матей Градикъ, Добрѣшко
Бенѣликъ, Никвла Живете Пѣцика, Марь|22|толь Жамановикъ
и Пѣро Лѣкаревик(ь) дакмо вѣ свидѣнѣк всакомѣ како |23|
г(оспо)д(и)нь воквода Сан'далъ к намь досла свою почтенѣ
посальвинѣ, Дивца крѣсть|24|ганина и кнеза Драгикѣ, своимь
листѣм[ь] вѣровнѣмь, а подѣ нѣговѣм[ь] печь|25|тию, и дрѣга
30 .ѣ. листа лѣ подѣ нѣгвѣм[ь] печатью. Кога .ѣ. листа за вѣкѣ |26|
вѣрованѣк вѣ всако вѣѣме више вѣвогаи згѣра рекосмо исписать.
Я ѣ таи .ѣ. |27| листа записѣк г(оспо)д(и)нь Алексьи Пащровику
цѣно се ѣ ни(ь) ѣдрѣжи. И съ више|28|р(ѣ)ченѣми послѣ вѣни
д(ь)нь доидѣ ѣ Дѣбровник(ь) кнезь Алекса и више вѣси кѣпно |29| с
35 нами съ кнезѣм(ь) и вишер(ѣ)ченѣми властели. И вѣде ѣ нашемь вѣкю
малѣмь |30| крѣстьганинѣ Диваць вишер(ѣ)чени р(ѣ)че ѣпрѣчивь да

** Редакција издања и превода: Татјана Суботин Голубовић.

що гвде мѢ к г(оспо)д(и)нь воквода |31| Сан'даль ѡ вишер(е)чена
Ѣ. листа записаль да мѢ ѡвѣке тврѣдо и непоколѣбимо |32| вѢде
и нѣдномъ прѣварѡмъ ни хитрость на манк не приде що мѢ к
40 вѣѣто|33|валь довѣка. И ѡщѣ рѣче Диваць крѣстьянинь ѡпрѣчивь
да мѢ кк воквода |34| Сан'даль дати Алекси за вишер(е)чени градъ
Бѣлѡ. И ми кнезь, властеле |35| вишер(е)чени молкни вѣ вѣю
страна томѡи свѣдокѡкмо. Писа се |36| ѡ избранои вѣкницѣ
45 в(о)гѡлюбимагѡ гр(а)да нашегѡ лѣто рождѣства Хр(и)ст(о)ва |37|
тисѡцино и четириста и деветѡнадесете лѣтѡ, м(есе)ца декемьбриа
два|38|десети и прѣви д(ь)нь. Я ѡписа Рѡско логѡфеть, Б(о)же
помилѡи га.

Превод документа и пропратне белешке

Ми, господин војвода Сандаљ, дајем на знање овим нашим документом свакоме кога се тиче и пред кога овај мој документ дође: дао сам своју реч и веру Алекси – пошто он мени изврши и учини ону ваљану службу као што ми је поручио по мом слуги Драгићу, негде на мојим поседима записаћу му као племенито 130 кућа људи.

Ми, господин војвода Сандаљ, дајем на знање сваком кога се тиче и пред кога овај мој документ дође, да сам дао реч и веру моју витешку и мојих родитеља Алекси Паштровићу – пошто он мени сврши оно што ми је по Драгићу поручио и преда град у моје руке, биће спроведен слободно са свом својом породицом и својим благом и својим отроцима који буду хтели да пођу с њим. А ја нећу за њим посегнути никаквим злом и никаквим лукавством, нити ће [то учинити] моје слуге ни ико ко мене слуша. Ако би неко посегао, [нека то падне] на моју главу и мог целог племена. И још му на то дадох реч и веру моју – пошто он изврши мени оно што је горе написано, што ми је по Драгићу поручио, и преда град у моје руке – ако ја будем држао онај град, даћу му замену за његово баштинско село где ће спровести оне своје отроке. А ако ја разорим онај град, оно његово баштинско село неће му бити узето – нека му је слободно.

Ми кнез дубровачки Андре Вучевић са изабраном властелом Малог већа, по имену Жун Журговић, Михаил Менчегић, Михаил Растић, Матеј Градић, Добрушко Бенчулић, Никола Живете Пуцића, Мартол Жамановић и Перо Лукаревић, дајемо на знање сваком да нам је господин војвода Сандаљ упутио своје поштовано посланство, Дивца крстјанина и кнеза Драгића, са својим веровним писмом под својим

Два документа војводе Сандаља Хранића о преузимању града Бијеле

печатом, као и друга два документа под својим печатом. Наредили смо да се та два документа ради већег веровања у сва времена изнад овога горе препишу. А у та два документа господин пише Алекси Паштровићу оно што се у њима садржи. И са горепоменутих посланицима оног дана дође у Дубровник кнез Алекса и били су сви заједно с нама, кнезом и горепоменутом властелом. И док је био ту у нашем Већу малом, горепоменути крстјанин Дивац свечано је изјавио [Алекси] да ће му све што му је господин војвода Сандаљ у горепоменутом два документа записао, заувек бити чврсто и непоколебљиво и да док је жив никаквом преваром ни лукавством неће доћи на мање него што му је обећао. И још свечано изјави Дивац крстјанин да ће војвода Сандаљ [то] дати Алекси за горепоменути град Бијелу. И ми кнез и властела горепоменутом, замољени од обеју страна, томе сведочимо. Писа се у изабраној већници нашег богољубивог града године од рођења Христовог хиљаду и четиристо и деветнаесте године, месеца децембра двадесет и првог дана. А уписа Руско логотет – Боже, помилуј га.

Дипломатичке особености

У дипломатичком смислу Сандаљеви документи о Бијелој представљају изјавне документе, то јест, повеље, срочене у форми отвореног писма-прогласа (*litterae patentis*). Као такве обележавају их промулгације, којима се правни чин даје на знање *сваком кога се тиче и пред кога овај мој документ дође*. У оба документа испред промулгација стоје симболичке инвокације³ и сразмерно једноставне интитулације (*ми господин војвода Сандаљ*), док се после промулгација одмах прелази на експозитивно-диспозитивни део у који су уклопљене крајње сведене инскрипције (*Алекси*, односно *Алекси Паштровићу*).

Блок интитулација + промулгација + диспозиција са инскрипцијом јавља се у још четири сачуване Сандаљеве повеље и може се сматрати окосницом дипломатичког обрасца који је у документарној продукцији овог аутора био намењен бележењу „обичних“ правних чинова.⁴

³ Може се узети за извесно да су симболичке инвокације које је на почетку својих преписа забележио Руско Христифоровић постојале и на оригиналним документима, јер сви Сандаљеви документи сачувани у оригиналу на српском језику имају симболичке инвокације (видети нап. 4 и 5).

⁴ Реч је о још једној, на повељи састављеној на латинском, коју је Сандаљ 1409. издао тада верном фамилијару Алекси Паштровићу (L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914, 352), затим повељи

Насупрот томе, преостале три сачуване Сандаљеве повеље које уређују крупна питања у односима са суседима⁵ представљају се као „свечани“ образац који се одликује изостављањем промулгације у корист опширних увода са аренгалним елементима. Разлика између две скупине може се наслутити и у обликовању појединих састојака, нарочито код интитулације, која у свечаним документима увек садржи ширу одредницу власти и, у два наврата, девоцију,⁶ што се у скромнијој скупини среће само двапут.⁷ Слично је и са вербалном инвокацијом, чија је заступљеност у свечанијој скупини 2/3, а у скромнијој 2/6. Најзад, својеврсна градација може се успоставити и према општем богатству формулара, где опет јасно предњаче свечанији примерци. У том погледу, повеље о Бијелој налазе се на самом дну, као једине које немају никаквих других састојака мимо поменуте окоснице обичног обрасца.

Датум. Међу изостављеним деловима повеља о Бијелој посебну пажњу привлачи одсуство датума, јер се он једини јавља у свим другим Сандаљевим повељама. Разлог овом упадљивом одступању од очигледно дубоко укорењене праксе могао би да лежи у томе да је састављач докумената био свестан да ће забележени правни чиновници ступити на снагу тек у будућности – када (и ако) Алекса Паштровић пристане да изврши свој део погодбе.

У сваком случају, изостанак датума отвара питање прецизнијег датирања настанка двеју повеља. *Terminus ante quem*, јасно омеђен 21. децембром, може се са сигурношћу померити на дан раније, с обзиром на дубровачку белешку из које произлази да су Алекса и Сандаљеви представници већ тада били у Дубровнику.⁸ Други гранични датум могао би се, пак, везати за присуство Алексе Паштровића у Дубровнику 17. и 21. новембра 1419. године⁹ – пошто је господар Бијеле очигледно још увек уживао слободу кретања, чини се да његов положај у том тренутку

аукторској ташти, баници Анки, из 1410. године (Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, бр. 298) и двема повељама Дубровчанима – о пријему дела поклада (1423; исто, бр. 383) и о дријевској царини (1429; ГПБ 5 (2012) 56–57, приредила А. Фостиков).

⁵ Повеље Дубровнику о продаји Конавала из 1419. (ГПБ 4 (2011) 98–101, приредио Р. Поповић) и 1420. (Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, бр. 322), као и повеља Венецији о статусу Котора (1423; исто, бр. 337).

⁶ На пример: *ми господин војвода Сандаљ, милошћу Божјом велики војвода босански* у повељи Дубровнику из 1419.

⁷ У повељама за баницу Анку и о закупу дријевске царине.

⁸ Р. Anđelić, *Srednjovjekovni gradovi u Neretvi*, GZM 13, n. s., Arheologija (1958) 190, нап. 55.

⁹ Ђ. Тошић, *Босански „лутајући витезови“ Паштровићи*, ИЧ 58 (2009) 154.

није био тако тескобан као што то произлази из докумената забележених 21. децембра. Ипак, замршене и нејасне шире околности не допуштају да се овај закључак безрезервно прихвати. Наиме, у јесен 1419. године сукоб између Сандаља и Павловића био је обустављен, а тадашњи босански краљ Стефан Остојић, који је подржавао Павловиће, потврдио је 4. децембра Сандаљевоу повељу о продаји Жупе Конавле Дубровчанима издату претходног јуна – Алекса Паштровић је у новембру боравио у Дубровнику управо као краљев посланик по том питању.¹⁰ Већ јануара 1420. ситуација је била потпуно другачија – Павловићи и краљ нашли су се под ударом турске војске, чијој је појави по свему судећи кумовао Сандаљ, који је и сам обновио непријатељства са старим противницима. Предаја Бијеле могла је, дакле, бити последица обновљених ратних дејстава, и у том случају настанак Сандаљевих докумената о њој треба сместити после 4. децембра, или плод одлуке кнеза Алексе да искористи примирје како би се благовремено извукао из нестабилне пограничне области, што дозвољава могућност да су документи настали пре тог датума, па чак и за време или пре Алексиног новембарског боравка у Дубровнику.

Природа правног чина. Недоумица око тога да ли је Алексина предаја Бијеле извршена у склопу примирја или ратног стања замагљује суштину правног чина забележеног у приложеним документима. С једне стране, Сандаљево давање вере витешке и баштинског поседа у замену за службу коју му је Алекса обећао верно одсликава уобичајене обрасце успостављања сениорско-вазалског односа у босанском феудалном друштву.¹¹ Насупрот томе, појединости попут оне да се служба у ствари своди на предају поседа који баштиник већ држи и да његова будућа баштина зависи од судбине тог поседа,¹² а нарочито део у ком се Алекси, његовој породици и подложницима јемчи безбедност приликом напуштања Бијеле, недвосмислено говоре да је у питању споразум између двеју супротстављених страна, и то споразум о „часној

¹⁰ Преглед сразмерно обимне библиографије о уступању Конавала доноси Н. Исаиловић, *Михаило Кабуџић, дубровачки одметник – босански дипломата*, ИЧ LVI (2008) 401, нап. 45.

¹¹ О томе опширно: С. Ћирковић, *Верна служба и „вјера господска“*, Зборник ФФ у Београду VI–2 (1962) 95–112, где се у више наврата разматрају и догађаји око Бијеле.

¹² Видети ниже *Установе и важнији појмови*, под појмом *село баштинско*.

предаји“ утврђења суоченог са оружаним нападом.¹³ На то указује потпуно искључивање из споразума сваке могућности да Алекса остане у Бијелој, као и касније одсуство било каквих показатеља о томе да се Алекса вратио у службу Сандаља Хранића, па и да је добио обећани посед. Напротив, после изласка из Бијеле, Алекса се неко време задржао у Дубровнику, да би се потом преселио у област Павловића, где је као један од њихових најистакнутијих фамилијара остао све до свог нестанка из историјских извора.¹⁴

Дакле, мада личе на типичне босанске повеље о давању баштинских поседа власти, Сандаљеви документи о Бијелој у ствари бележе његов споразум са Алексом Паштровићем о часној предаји утврђења које је Алекса држао као Сандаљев противник. Сличност са баштинским повељама могла би да потиче из природне тежње да се не тако уобичајени правни чин подведе под неку уобичајену форму или, још пре, из ранијег односа између двојице протагониста. Алекса је највероватније управо од Сандаља својевремено добио положај и баштину у Бијелој, па се сада његова споразумна предаја могла тумачити као повратак у сениорско-вазалски однос који се нужно заснивао на томе да подложник од свог господара држи баштину, ако не у Бијелој, онда негде другде.

Ово објашњење могло би да пружи одговор на још једно крупно питање које постављају повеље о предаји Бијеле – зашто је један исти правни чин забележен у два документа? Још је Сима Ћирковић приметио да су босанске баштинске повеље понекад издаване „у паровима“, при чему је господар једним документом давао подложнику своју *вјеру господску*, а другим саму баштину.¹⁵ Повеље о давању вере садржале су спискове сведока и истицале улогу представника цркве босанске као јемаца тог чина, док су оне о баштини прецизирале додељена имања. У

¹³ О Бијелој, као превасходно војном објекту, видети ниже *Установе и важнији појмови*, под појмом *град*. Иначе, предаја утврђења у замену за пропуштање посаде била је уобичајена појава у средњовековном ратовању.

¹⁴ Видети ниже *Просопографски подаци*. Досадашњи истраживачи углавном су показивали склоност да предају Бијеле посматрају као још једно политичко престројавање окретног и непостојаног кнеза Алексе (уп. С. Ћирковић, *Верна служба*, 97; Ђ. Тошић, *Босански „лутајући витезови“ Паштровићи*, 154–155). Само Ђ. Бубало, *Шта значи отрок у српским повељама*, Зборник МС за историју 56 (1997) 49, узгред примећује да се у овом случају радило о предаји после опсаде. Мада се за тако изричиту тврдњу не може наћи потврда, из јемстава безбедности садржаних у другој повељи јасно је да су се у близини Бијеле налазиле Сандаљеве војне снаге способне да угрозе Алексу и његове следбенике.

¹⁵ С. Ћирковић, *Верна служба*, 102–103.

светлости тога, документ којим Сандаљ даје *реч и веру* да ће на својој територији доделити Алекси посед тачно одређене величине могао би да се узме као повеља о баштини, док би онај којим се дају *реч и вера моја витешка и мојих родитеља*, уз наглашена јемства безбедности и својеврсну аутосанкцију у случају кршења, представљао повељу о вери. Додуше, у повељи о вери нема трага о улози цркве босанске и сведока, али ти чиниоци су упадљиво присутни у дубровачкој пропратној белешци, где се крстјанин Дивац појављује управо као јемац да ће Сандаљ испунити своја обећања,¹⁶ а поименично наведена дубровачка властела као сведоци.

Предложено решење за постојање две повеље о предаји Бијеле само је једно од могућих. Прилично убедљиво делује и образложење по ком би два документа одражавала две фазе у преговорима о предаји – у првој је Сандаљ још помишљао на то да Бијелу после преузимања разори, и у том случају је био спреман да остави Алекси Паштровићу ранији баштински посед, док је у другој већ „преломио“ да сачува утврђење, па је Алекси ставио у изглед само посед од 130 кућа на неком другом месту. Ипак, чак и у том случају, начин на који је Сандаљева канцеларија обрадила споразум о предаји Бијеле остаје један од најзанимљивијих примера сусретања уобичајених документарних форми са не баш уобичајеном правном наменом које нуди документарна заоставштина средњовековне Босне.

Просопографски подаци

Већина поменутих личности већ је обрађена у ранијим свескама *Грађе о прошлости Босне и Старог српског архива*: **војвода Сандаљ** (ГПБ 2, 3; ССА 5), дубровачка властела **Жун Журговић** (ГПБ 1; ССА 7, 9), **Михаил Растић** (ГПБ 1; ССА 7), **Матеј Градић** (ГПБ 2; ССА 10), **Добрушко Бенчулић** (ГПБ 5; ССА 10), **Никола Живете Пуцић** (ССА 10) и **Руско логотет** (ГПБ 2, 3; ССА 4, 8, 10, све према регистрима).

Алекса Паштровић, 67 (страна), 3, 9, 32, 34 (ред у издању); 68, 41 – кнез. Трећи од пет синова властелина Радослава Паштровића из области између Будве и Сутомора, која и данас носи назив по презимену

¹⁶ Појављивање босанске цркве као јемца вере господске такође је уочио и обрадио С. Ћирковић, *Верна служба*, 106–107. Шири осврт на политичку и друштвену улогу цркве босанске даје Д. Драгојловић, *Крстјани и јеретичка црква босанска*, Београд 1987, 222–231.

ове породице. Пошто су се у сукобу између Сандаља Хранића и Балшића сврстали уз босанског великаша, браћа су крајем 1398. године морала да напусте завичај и потраже уточиште у Котору. У неком тренутку, Алекса је одлучио да срећу окуша као Сандаљев фамилијар. Око 1408–1411, већ са кнежевском титулом испред имена, управља Сандаљевим издвојеним поседом у области Скрадина у Далмацији, а крајем 1413. године помиње се као Сандаљев посланик код некадашњих непријатеља Балшића, са којима се босански војвода трајно измирио. Међутим, у жестоком сукобу који је избио између Сандаља и породице Павловић после убиства Павла Раденовића 1415. године, Паштровић је очигледно прешао на страну Сандаљевих противника, чим се крајем 1419. нашао у положају да преговара са бившим господарем о предаји Бијеле (видети у *Топографским подацима*). Пошто су Сандаљева обећања преузета споразумом од 21. децембра остала неиспуњена, Алекса се неко време задржао у Дубровнику, да би потом пронашао своје место у кругу најповерљивијих фамилијара својих нових господара Павловића. У новој средини поново се истицао обављањем дипломатских послова све до 1433, када коначно нестаје из извора.

Литература: Прилог у *СБР* 1, 88 (С. Ћирковић) у међувремену је исправљен и допуњен новим сазнањима, која синтетизује Ђ. Тошић, *Босански „лутајући витезови“ Паитровићи*, 147–172, са упутницама на веома обимну и разуђену ранију литературу.

Драгић, 67, 5, 10, 17, 28 – слуга/кнез. У расположивим изворима, међу властелом Косача под овим именом забележен је још само кнез Драгић Грданац, поменут као десети од 12 „ротника“ у повељи од 10. октобра 1435. године, којом Сандаљев наследник војвода Стефан Вукчић потврђује Дубровнику посед Конавала и раније дате повластице. Предмет ове повеље и Грданчев положај у списку, примерен фамилијару скромнијег порекла који после дугогодишње службе продире у ужи круг поверљивих људи свог господара, поткрепљују могућност да се ова личност повеже са Сандаљевим послаником из 1419. године. Догађајима око Бијеле временски је ближи помен кнеза Драгића Голозловића, који је наведен као претпоследњи међу „ротницима“ у повељи краља Стефана Остоје о потврђивању повластица Дубровчанима од 4. децембра 1409. Ипак, с обзиром на непријатељство између Сандаља и владарског дома Котроманића пред крај владавине Стефана Остоје (умро септембра 1418) и почетком владавине његовог сина Стефана Остојића, присуство

у Сандаљевој служби кнеза који се деценију раније појављује као ротник на краљевој повељи делује мало вероватно.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 439, бр. 445; I–2, 39, бр. 647; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 245–250; С. Рудић, *Босанска властела у 15. веку* (необјављена докторска дисертација), Београд 2004, 47–48, 121–122.

Моји родитељи, 67, 9 – поред свог биолошког родитеља Храње Вуковића, који је оставио блед историјски траг, војвода Сандаљ можда још пре мисли на свог стрица, војводу Влатка Вуковића, утемељивача моћи Косача.

Литература: *СБР* 2, 267 (Р. Михаљчић, са старијом литературом).

Обитељ, 67, 12 – Од чланова *обитељи* кнеза Алексе Паштровића, којој је такође гарантована безбедност приликом напуштања Бијеле, поименично су позната његова два млађа брата, Остоја и Радич, који су очигледно дошли са њим у Босну. Пре догађаја с краја 1419. они нису имали неку значајнију историјску улогу, али су касније заједно са Алексом остварили запажене каријере у служби Павловића. У дубровачким изворима спомиње се и Алексина жена чије име није забележено.

Литература: в. под *кнез Алекса*, такође и Ђ. Тошић, *Остоја Паштровић – трагом једног контроверзног дипломате*, *Истраживања* 20 (2009) 257–266.

Андре Вучевић (Andreas Martoli de Volçe), 67, 22 – дубровачки властелин. Био је градски кнез за месец децембар 1419. Предузимљив пословни човек склон иновацији, финансирао је лов на корале и био један од покретача мануфактурне производње тканина у Дубровнику. О његовом угледу сведочи околност да му је ово био већ трећи кнежевски мандат од 1414. године.

Литература: М. Пуцић, *Споменици српски* I, XXXVI–XXXVII; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 448–449.

Михаил Менчетић, 67, 23–24 – Идентитет овог властелина није било могуће утврдити на основу расположивих извора, јер су у ово доба били активни Michael Andree de Mençe (помиње се 1399–1436) и Michael Pale de Mençe (1355–1420).

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 325, 345.

Мартол Жамановић (Martolus Stepe de Zamagna), 67, 25 – дубровачки властелин. Бавио се трговином тканинама. Његова браћа од стрица, Никола и Јакша, погубљени су због покушаја преврата 1400.

године, али судећи по томе што је Мартол у два наврата (1415. и 1417) биран за градског кнеза, то се није неповољно одразило на његову каријеру у јавној служби.

Литература: М. Пуцић, *Споменици српски I*, XXXVI–XXXVII; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 452.

Петро Лукаревић (Petrus Michaelis de Lucaro), 67, 26 – дубровачки властелин. Бавио се извозом сребра из Србије. У јавној служби највише се истакао као дипломата. Тако је године 1420. учествовао у преговорима о потврђивању дубровачке власти над Конавлима са босанским краљем и војводом Сандаљем, док је 1430. био члан посланства које су Дубровчани упутили турском султану поводом спора са Радославом Павловићем око исте области – Радослава је у том спору представљао Остоја Паштровић, млађи брат кнеза Алексе. Наредне године Лукаревић је поново као посланик стигао на султанов двор у Једрену, али га је током мисије затекла смрт.

Извори и литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 313, 503, бр. 322, 522; I–2, 229, бр. 812; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 301–302; *СБР* 5, 648 (М. Спремић, са старијом литературом).

Дивац крстјанин, 67, 28, 36; 68, 40 – припадник цркве босанске, познат само по улози коју је имао у споразуму о предаји Бијеле.

Установе и важнији појмови

У ранијим свескама овог часописа и *Старог српског архива* обрађени су појмови **војвода** (ГПБ 2; видети такође *велики војвода* у ГПБ 3 и ССА 1, 2), **лист** (ГПБ 1–3), **вера** (ГПБ 1, 3; ССА 1–4, 6, 7), **служба** (ГПБ 1; ССА 7), **слуга** (ГПБ 2, 3; ССА 3–5), **племенито** (ССА 1, 4, 6), **баштина** (ГПБ 3; ССА 1, 3–5, 9), **племе** (ГПБ 4), **дубровачки кнез** (ГПБ 1; ССА 1–3), **Мало веће** (ССА 1), **крстјанин** (ГПБ 3, 4), **кнез** (ГПБ 2, 3; ССА 1–3), **већница** (ГПБ 2) и **логотет** (ГПБ 2; ССА 7, све према регистрима).

Вера витешка, 67, 8–9 – очигледно синоним за много уобичајенији израз *вера господска*, под којим су се у средњовековној Босни подразумевала јемства личне и имовинске безбедности која је феудални сениор пружао вазалу. Употреба појма витез у овом контексту указује да је он поред уопштеног значења храброг ратника и припадника витешког реда, постајао и назив за особу из „господског“ друштвеног слоја.

Литература: *ЛССВ*, 76, 83–84 (С. Ћирковић, са старијом литературом).

Град, 67, 11, 17, 18, 20 – реч која је у средњовековном српском језику коришћена да означи и утврђено урбано насеље (*urbs*) и само утврђење (*locus munitus*). Овде је свакако употребљена у другом смислу, јер је Бијела у привредном и друштвеном погледу била насеље сеоског типа. Према сачуваним остацима, утврђење у Бијелој, које се налазило надамак првих сеоских кућа, имало је облик круга пречника 30 м.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 231–232; *ЛССВ*, 122–124 (Ј. Максимовић). Такође видети ниже под *Бијела*.

Отроци, 67, 12, 19 – појам овде употребљен у најширем значењу зависних људи који су подложни неком властелину. Притом је за историју друштвених односа значајна појединост да је у овом случају отроцима начелно дозвољавана могућност избора да ли ће поћи за старим господарем или остати у служби новог.

Литература: Ђ. Бубало, *Шта значи отрок у српским повељама*, Зборник МС за историју 56 (1997) 19–58, посебно стр. 49 (са исцрпним упутницама на старију литературу).

Село баштинско, 67, 19, 20 – пољопривредно насеље у наследном поседу властелина. Овај помен баштинског села отвара једну занимљиву могућност везану за функционисање управног апарата заснованог на служби фамилијара. Наиме, Сандаљево обећање да ће, ако одлучи да не разара Бијелу, оставити Алекси постојеће баштинско село, док ће му у случају да утврђење не буде разорено доделити друго село у надокнаду, као да указује на то да је држање појединих баштинских села било скопчано са обављањем одређене дужности – фамилијар који је држао утврђење у Бијелој добијао је у близини одговарајући посед за своје издржавање. Тај посед формално је додељиван као баштина, дакле, наследно добро, али у пракси се изгледа подразумевало да уживање траје колико и служба, те да у случају премештаја на другу дужност долази до својеврсне ротације по којој нови заповедник Бијеле добија „њено“ баштинско село, док стари преноси своја баштинска права на ново место службе. У прилог овоме може се навести још један пример из Алексине каријере – у време када је служио Сандаљу као заповедник Скрадина, господар му је посебном повељом дао у баштину село Кричена Драга у тој области. Додуше, када је Сандаљ те своје поседе 1411. године продао Венецији, споразумом је предвиђено да Алекса задржи своја права, али то се може објаснити управо тиме да је изласком испод Сандаљеве власти

овај посед испао из система ротације, што је омогућило да постане Алексино баштинско село у правом смислу речи.

Литература: Ђ. Тошић, *Босански „лутајући витезови“ Паштровићи*, 151–153.

Лист веровни, 67, 29 – средњовековни назив за писано посланичко пуномоћје. Дубровчани у овом случају нису преписали његов текст, али његово упадљиво помињање са наглашавањем присуства Сандаљевог печата сведочи да је оно било неопходан предуслов за склапање споразума.

Литература: *ЛССВ*, 156 (С. Ћирковић, појам дипломатија); *ССА* 7 (2008) 21–23 (Н. Порчић); *ГПБ* 1 (2008) 38 и даље према регистру (Д. Јечменица).

Топографски подаци

Бијела, 68, 42 – заблуде о убикацији овог локалитета окончао је тек Љубо Спаравало 1981. године, повезујући га са рушевинама око 20 км југозападно од Требиња, на тромеђи Жупе дубровачке, Конавала и Требињске области. Бијела се у власти Павловића помиње крајем 1413. године. Име њеног тадашњег непосредног господара није познато, али то свакако није могао бити Алекса Паштровић, који је баш тих дана као посланик Сандаља Хранића боравио код Балше III Балшића. Остаје нејасно како се догодило да крајем 1419. Алекса Паштровић, као господар Бијеле, стоји насупрот Сандаљу. Можда је највероватније решење да је Сандаљ приграбио Бијелу у склопу општег напада на поседе Павловића, непосредно после убиства Павла Раденовића 1415. и предао град свом фамилијару Алекси, који је онда, суочен са противнападом Павловића издашно потпомогнутих турским одредима, одлучио да промени страну. После споразума од 21. децембра 1419. и Алексиног одласка, Бијела је све до турског освајања Херцеговине углавном била у власти Косача, изузев раздобља око 1436–1439, када су је поново држали Павловићи. Вишекратни у изворима забележени покушаји Дубровчана да се домогну овог и околних насеља не би ли проширили уску копнену везу са својим поседима у Конавлима, остали су безуспешни.

Литература: Љ. Спаравало, *Бијела кнеза Алексе Паштровића*, *ИГ* 1–2 (1981) 63–87; *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 43–44 (В. Алексић, В. Петровић).

Nebojša Porčić

Université de Belgrade
Faculté de Philosophie
Département d'Histoire

**DEUX DOCUMENTS DU VOÏVODE SANDALJ HRANIĆ SUR LA
TRADITION DE LA VILLE FORTE DE BIJELA**

avant le 21 décembre 1419

Résumé

En automne 1419, le voïvode Sandalj Hranić délivre deux brèves chartes en faveur du knez Aleksa Paštrović, noble qui a longtemps était au service de Sandalj, mais qui l'a ensuite quitté pour, à ce qu'il semble, rejoindre la puissante famille des Pavlović. Dans la première charte, Sandalj s'engage sur serment à remettre à Aleksa une terre comptant 130 maisons d'hommes dépendants en échange d'une *service* qui n'est pas expliqué plus en détail. Dans le second, le voïvode donne sa *parole de chevalier (viteška reč)* de permettre au knez et à sa famille, ainsi qu'à ses biens et ses hommes dépendants, en échange de la remise d'une ville forte non mentionnée, de circuler en tout sécurité là où il le souhaitera. En outre, si le voïvode décide de démanteler cette ville forte, Aleksa pourra garder son village patrimonial, et si la ville forte n'est pas démantelée, il recevra un second village en compensation. Les textes de ces documents son conservés sous forme d'une copie faite le 21 décembre 1419, à la demande des autorités de Dubrovnik, devant lesquelles a été conclu l'accord définitif. Ce n'est qu'à la lecture des notices du copiste ragusain qu'il apparaît qu'il est question de la ville de Bijela sise au confin de la Zupa Dubrovačka, des Konavali et du territoire de Trebinje.

Mots-clés: Bosnie, XVème siècle, Sandalj Hranić, Aleksa Paštrović, Bijela, *parole de chevalier (viteška reč)*, patrimoine, proche du seigneur (*familijar*).